

СЕКЦІЯ 2

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: МІЖ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИМИ ЦІННОСТЯМИ ТА НАЦІОНАЛЬНИМИ ВИКЛИКАМИ

DEVELOPMENT OF SOCIAL TOURISM IN UKRAINE: BETWEEN CIVILIZATIONAL VALUES AND NATIONAL CHALLENGES

У статті проведено аналіз правової бази Всесвітньої туристичної організації щодо пріоритетності розвитку соціального туризму. Наведено міжнародний досвід застосування моделей державної підтримки соціального туризму. Схарактеризовано проблемні аспекти його впровадження в Україні. Виокремлено перспективні напрями реалізації державної політики розвитку соціального туризму через застосування правового та економічного механізмів. Зроблено акцент на необхідність використання інструментарію соціального маркетингу в туризмі.

Ключові слова: сфера туризму, соціальний туризм, державна політика розвитку соціального туризму.

В статье проведен анализ правовой базы Всемирной туристической организации о важности развития социального туризма. Приведен международный опыт применения моделей государственной поддержки социального туризма. Охарактеризованы проблемные аспекты его внедрения в Укра-

ине. Выделены перспективные направления реализации государственной политики развития социального туризма через применение правового и экономического механизмов. Сделан акцент на важность использования инструментария социального маркетинга в туризме.

Ключевые слова: сфера туризма, социальный туризм, государственная политика развития социального туризма.

The article analyzes the legal framework of the World Tourism Organization regarding the importance of the development of social tourism. The international experience of using the models of state support of social tourism is presented. The problem aspects of its implementation in Ukraine are described. The perspective directions of realization of the state policy of development of social tourism through application of legal and economic mechanisms are singled out. The emphasis is placed on the need to use social marketing tools in tourism.

Key words: tourism, social tourism, state policy of social tourism development.

УДК 352.338.486: 130.1(477)

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2019-11-6>

Гаврилюк А.М.

к. наук з держ. упр., доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанного
та туристичного бізнесу
Київський національний університет
культури та мистецтв

Постановка проблеми. Початок XXI ст. ознаменувався зростанням кількості подорожей по всьому світу. Щороку збільшується частка громадян, які реалізують своє право на відпочинок, оздоровлення, пізнання інших країн та традицій, встановлення кроскультурних взаємин тощо.

За підсумками 2018 р. Всесвітньою туристичною організацією (далі – ЮНВТО) зафіксовано 1,4 млрд міжнародних туристичних прибуттів по всьому світу. Це на 6% більше, ніж у 2017 р. і є результатом випередження прогнозу на 2020 р., що був озвучений ЮНВТО у 2010 р. [11]. Причинами стрімкого розвитку індустрії туризму стали глобальні зміни, які пов'язані з технологічними нововведеннями, застосуванням нових бізнес-моделей управління розвитком сфери туризму, лібералізацією візового режиму, економічним зростанням туристичних регіонів та іншим. Отож, цілком очевидно, що світом шириться революція подорожей, свідками якої ми всі є.

А чи охоплено туризмом категорії осіб з відповідним соціальним статусом у світі та Україні, які: є інвалідами (за даними Всесвітньої орга-

нізації охорони здоров'я серед них 15% всього населення, тобто 1 млрд осіб); належать до громадян, що потребують спеціальних заходів підтримки їх життєдіяльності залежно від віку, стану здоров'я, інших ознак?

Міжнародний досвід засвідчує, що значна кількість держав виробила та успішно застосовує державну політику підтримки соціально вразливих верств населення, використовуючи на цім, засоби туризму. Це, зокрема, сприяє формуванню та розвитку такого виду туризму як соціальний, що фінансується із ресурсів, які спрямовані на соціальні потреби та субсидування як державними, так і недержавними фондами чи благодійними організаціями.

Для ЮНВТО «доступність у наданні туристичних послуг є ключовою передумовою політики сталого розвитку територій, ринковою можливістю та стратегічним бізнес-ресурсом» [9]. На цьому наголосив Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй Гі Мун ще у 2016 р.

Чи проводить Українська держава як член міжнародної туристичної організації політику щодо підтримки та розвитку соціаль-

ного туризму? Це питання і виносимо в центр уваги нашого дослідження. А наразі можемо коротко сказати, що з боку значної кількості управлінських інституцій така політика характеризується несистемністю, слабким залученням фінансових, інтелектуальних та маркетингових ресурсів державного та приватного секторів і більше проявляється через добродіє ініціативи громадянського суспільства. Тому перед Українською державою як членом ЮНВТО стоїть виклик щодо створення належних умов для перспектив розвитку соціального туризму з урахуванням цивілізаційних цінностей, національних викликів та інтересів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суспільний запит на дослідження та пошук державних інструментів підтримки соціального туризму значно зріс останніми роками серед вітчизняних та закордонних вчених і практиків. Така потреба виникла в Україні через підвищення інтересу до подорожей серед представників різних соціальних груп, які демонструють стирання відмінностей у можливостях організації їх відпочинку, освіти, підвищення рівня життя, формування культурних цінностей, особливо в середині країни.

Вітчизняні науковці М. Кляп та Ф. Шандор здійснили ґрунтовне дослідження соціального феномену туризму через призму його класифікаційних ознак, вивчивши туристичну діяльність та туристичну поведінку індивідів, груп та організацій, соціальних систем та соціального інституту туризму. Дослідники виокремили значну кількість різновидів туризму, серед яких за принципом оплати та організацією продажів, чільне місце посідає соціальний туризм. Його метою є не отримання прибутку, а підтримка людей з низьким рівнем доходу для реалізації їх соціальних прав на відпочинок, оздоровлення, освіту тощо. Вчені стверджують, що соціальний туризм може субсидуватися як із бюджетних ресурсів, так із джерел позабюджетного фінансування [1].

На думку вітчизняного дослідника О. Колотухи, головною метою соціального туризму є подорожі та відпочинок соціально вразливих верств населення для відновлення їх працездатності, фізичних і моральних сил. Науковець приділяє значну увагу вивченню та аналізу сучасного стану соціального туризму в Україні, розробляє соціально-географічну модель функціонування та розвитку цього сегмента у вітчизняній сфері туризму, дискутує щодо виокремлення різновидів соціального туризму, виробляє інструментарій державного регулювання соціального туризму в Україні.

Вчений представляє авторське бачення перспектив розвитку соціального туризму

в Україні через реалізацію низки заходів економіко-правового спрямування (внесення змін до чинного законодавства щодо визначення джерел фінансування та матеріальної підтримки соціального туризму, які можуть бути отримані в результаті туристичної та іншої діяльності закладів соціального туризму, платежів у вигляді соціальної туристської ренти, добровільних внесків юридичних та фізичних осіб, зокрема, іноземних, на підтримку соціального туризму) [2].

Варто звернути увагу й на дослідження Л. Нохріної, яка досить системно підходить до характеристики соціального туризму, виокремлюючи на цій категорії громадян, у яких є попит на соціальне туристичне забезпечення; вказує на бюджетні джерела фінансування та необхідність розробки локальних програм розвитку; визначає соціальну необхідність ресурсного забезпечення зайнятості населення території; акцентує увагу на важливість формування позитивного іміджу та механізму популяризації туристичної дестинації, де реалізується соціальний туризм [13].

Однак, попри значну зацікавленість з боку вітчизняних науковців різних галузей знань вище окресленими дослідницькими питаннями, досі не маємо праць, в яких би висвітлювалися проблеми щодо використання принципово важливих механізмів реалізації державної політики розвитку соціального туризму в Україні в сучасних умовах.

З огляду на це, **мета статті** полягає в аналізі міжнародного досвіду державної політики у сфері соціального туризму та виробленні практичного інструментарію його застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Активний розвиток міжнародного туризму засвідчує про глобальне поширення ідеї доступної універсальності, яка є стратегічною ринковою можливістю і пріоритетом для відповідальної політики сталого туризму та стратегій розвитку бізнесу. На цьому наголошують у штаб-квартирі ООН та ЮНВТО. Доступність в туризмі є свідченням зацікавленості з боку держави всіма учасниками туристичних процесів, адже кожен громадянин не повинен втрачати можливості «насолоджуватися незабутнім досвідом подорожей» [9; 10]. Тому правове поле цього виду туризму має чіткий інструментарій застосування.

Загальна декларація прав людини (1948 р.) проголошує для кожної людини як члена суспільства право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримки її гідності та вільного розвитку прав у економічній, соціальній і культурній галузях з допомо-

гою національних зусиль і міжнародного співробітництва відповідно до наявних ресурсів кожної держави (ст. 22); права на відпочинок та дозвілля для кожного громадянина, незалежно від місця проживання (ст. 24) [4, с. 43].

Реалізація цих прав зобов'язує держави, як зазначається у Манільській декларації зі світового туризму (1980 р.), до розвитку соціального туризму, який характеризується як ціль, до якої суспільство повинно прагнути в інтересах малозабезпечених громадян задля використання ними права на відпочинок та свободу пересування. Окрім того, сучасний туризм набув ознак соціальної рівності, взаєморозуміння між народами та культурно-духовного розвитку особистості. Тому, державні інституції зобов'язані брати участь в його розвитку, визначаючи основні напрями, пов'язані з відповідними капіталовкладеннями (пункти: 4, 10, 14) [4, с. 54–55].

В Документі Акапулько (1982 р.), який вироблено за результатами проведення засідання ЮНВТО в Манілі, підкреслюється важливість надання державами – учасниками світового туристичного простору – права на подорожі та відпочинок для всіх категорій громадян як «право людини на щастя і можливість використання вільного часу для проведення відпусток» [4, с. 59]. Окрім того, держави зобов'язані надавати доступ до знань та практики туризму через активну рекламну та просвітницько-пропагандистську діяльність і доступ до внутрішнього туризму. Пізнаючи свою країну, людина готується до пізнання всього світу. У зв'язку з цим, держави зобов'язані більше турбуватися про соціальну, виховну та пізнавальну рентабельність внутрішнього туризму [4, с. 60].

В Монреальській декларації «До гуманного та соціального бачення туризму» (1996 р.) визначено соціальний туризм перспективою, яка є двигуном економічного розвитку, «дизайнером суспільства», складником землекористування, «високим ідеалом і захисним щитом проблем дискримінації та інтеграції», партнером глобальних програм розвитку. В документі соціальний туризм розуміється як підвищене «почуття солідарності та братства та джерело надії для багатьох людей у світі, у яких донині немає часу для відпочинку» [4, с. 80–84].

До учасників соціального туризму, згідно зі ст. 13, може належати будь-яка туристична організація (асоціація, кооператив, спілка взаємодопомоги, фонд, конфедерація, неприбуткова організація, компанія тощо), яка у своїй діяльності та в статуті чітко визначає завдання соціального характеру та має на меті забезпечувати доступність подорожей та туризму

для максимальної кількості людей. У декларації визначено, що державам варто обстоювати права людей на задоволення їх особистісних потреб засобами соціального туризму через надання можливостей для подорожей та відпочинку.

Серед пріоритетних напрямів діяльності держав Монреальська декларація визначає: конкретизацію цілей та завдань соціальної політики у сфері туризму, створення належної інфраструктури, забезпечення системи підтримки малозабезпечених прошарків населення, підготовку кадрів, інформаційну роботу тощо. Реалізуючи поетапно різні соціальні ініціативи, держава виступає ефективним дизайнером суспільства. Саме соціальний туризм здатен об'єднувати людей різного віку, статусу, можливостей. У ст. 5 визначаються чинники, що впливають на економічне процвітання територій, для яких характерні солідарність та соціальна політика [4, с. 82].

Задовго до того як міжнародні організації взяли на озброєння концепцію сталого розвитку її запропонував соціальний туризм у таких цілях: гармонійне поєднання розвитку туризму з охороною довкілля та повагою до локальних меншин; передача нових ресурсів у депресивні регіони; сприяння розвитку, який не вичерпує ресурси; забезпечення місцевих видів економічного, соціального та культурного характеру. Отже, соціальний туризм впливає й на виховні процеси через підвищення поінформованості та свідомості місцевого населення і туристів.

У Манільській декларації по соціальному впливу туризму (1997 р.) визначається позитивний розвиток його через: активізацію дій місцевих громад щодо планування, реалізацію та конкретизацію державної політики у сфері туризму, розробку проектів і програм розвитку туризму; сприяння зайнятості населення; популяризацію місцевих історико-культурних та духовних цінностей, залучення соціально активних громадян (молодь, жінки, інші категорії населення) до реалізації завдань розвитку території тощо [4, с. 85].

Зокрема, Глобальний етичний кодекс туризму (1999 р.) резюмує попередні міжнародні директиви та підкреслює необхідність стимулювання державою соціального туризму, який сприяє широкому доступу населення до відпочинку та оздоровлення [4, с. 89–97].

На жаль, правове поле вітчизняного туризму не містить положень про соціальний туризм як чітко виокремлений різновид та засіб реалізації конституційних прав громадян, незалежно від соціального статусу [12]. Хоча в Законі України «Про туризм» (далі –

Закон про туризм) визначено загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики у сфері туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я на безпечне для життя та здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав під час здійснення туристичних подорожей [7].

У ст. 6 Закону про туризм визначено основні пріоритетні напрями державної політики в галузі туризму, однією з яких є «забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, осіб з інвалідністю та малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг щодо цих категорій осіб». В ст. 4 цього закону маємо прописані види туризму, які класифікуються відповідно до соціальних груп учасників туристичного руху: дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку, для інвалідів [7]. Проте, чіткого виокремлення соціального виду туризму не зроблено.

Залишаються не визначеними соціально орієнтовані засади цього напрямку і в Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року (2017 р.) (далі – Стратегія розвитку туризму та курортів) [6], хоча в попередній Стратегії розвитку туризму і курортів (2008 р.) було зроблено акцент на необхідність розробки механізму державної підтримки впровадження туристичного продукту соціального характеру.

Ці та інші обставини правового характеру сприяли активізації дій з боку органів законодавчої та виконавчої влади в останні роки. Зокрема, в Проекті Закону про туризм, розробленого Комітетом Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму (2018 р.) (далі – Проект Закону про туризм від Комітету) виокремлено підвиди соціального туризму – «для осіб з інвалідністю (інклюзивний)» та «для малозабезпечених громадян». Отож, соціальний вид туризму в цьому документі класифікується різноманітним туризмом за джерелами фінансування [9].

В Проекті Закону України «Про туризм» від Департаменту туризму та курортів Міністерства економічного розвитку та торгівлі України (2018 р.) (далі – Проект Закону про туризм від Департаменту) виокремлюється ще й такий підвид туризму як «для осіб середнього віку» [8].

На поточний момент маємо два проекти Закону України «Про туризм» від органу законодавчої та виконавчої влади, в яких демонструється бажання висвітлити питання підтримки соціального туризму.

Зокрема, у ст. 4. «Види туризму» Проекту Закону про туризм від Департаменту цей вид туризму розглядається як такий, що «оплачується повністю або частково використовуючи бюджетні кошти та/або кошти цільових фондів, які виділяються в установленому порядку на соціальні потреби, а також коштів юридичних осіб, спрямованих на оплату санаторно-курортного і туристичного обслуговування своїх працівників та членів їх сімей, а також коштом соціальних пільг і підтримки громадян певної категорії» [7].

Представлений перелік демонструє намагання державних інституцій упорядкувати правове поле соціального туризму та вивести його в низку перспективних. Проте, ініціатива внесення змін та доповнень до чинної нормативно-правової бази вказує, поки що, на відсутність системної взаємодії між законодавчою та виконавчою гілками влади та потребу в налагодженні співпраці в цьому питанні.

За кордоном давно використовуються різні моделі державної підтримки та розвитку соціального туризму. Перша з них – ліберальна, що передбачає субсидування соціального туризму із державного бюджету. Вона характерна для європейських англосовітських країн і створює умови свободи вибору для користувачів туристичних послуг.

Для скандинавських країн та Фінляндії характерний соціал-демократичний тип соціального туризму. Особливості функціонування цієї моделі визначає держава як основний розпорядник коштів для надання допомоги малозабезпеченим і звільняє приватні підприємства від виробничих витрат на рекламу туристичного продукту, розвиток туристичної інфраструктури тощо.

У Німеччині досить активно застосовується соціально-ринкова модель підтримки соціального туризму коштом обов'язкових відрахувань із заробітної плати. Вона охоплює всіх громадян країни, які здійснюють відрахування до державної скарбниці своїх особистих коштів, які потім використовуються для реалізації туристичних послуг. Цей тип підтримки соціального туризму в державі характерний також і для Японії.

Досить популярною в Західній Європі є система взаємодії держави з приватними структурами, які забезпечують надання соціальних послуг в туризмі. До прикладу, у Швейцарії є комерційна система відпускних чеків. У такий спосіб було впроваджено механізм застосування адресного платіжного розрахунку, який дозволяв надавати допомогу туристам залежно від їх соціального статусу. У період відпусток вони передаються підпри-

емствам, що надають туристичні послуги співвітчизникам, які подорожують всередині країни та за кордоном. Характерною особливістю швейцарської каси подорожей є передача чеків навіть іноземним туристам, які потім надаються туристичним підприємствам.

У Франції дії держави відповідають цілям соціальної політики у сфері туризму. Система відпускних чеків, загальний фонд яких спрямовується не просто на подорожі соціально вразливих верств населення, а навіть на модернізацію туристичних об'єктів соціального призначення, використовується і на проведення заходів соціального спрямування.

Підтримка соціального туризму в Іспанії повністю субсидується Міністерством праці та соціальних справ. Така практика використовується з початку 80-х років ХХ ст. і спрямовується на встановлення системи знижок на поїздки для пенсіонерів через ручне регулювання. З 2005 р. в країні запрацював новий механізм підтримки соціального туризму для непрацюючих пенсіонерів.

Чи реальним в нинішніх умовах в Україні є впровадження однієї з моделей державної підтримки соціального туризму? Наразі маємо тільки поодинокі дії з боку держави. Пов'язані вони із застосуванням програмно-цільового підходу до розвитку сфери туризму лише в окремих областях.

Аналіз програм розвитку туризму загалом у країні вказує на те, що фінансування та підтримка соціального туризму передбачена лише в програмі розвитку туризму та курортів Миколаївщини, та виділено, для людей з особливими потребами, в програмах Івано-Франківської, Закарпатської, Житомирської, Харківської, Чернівецької областей та планах заходів з їх реалізації в Луганській області [3].

Отже, говорити про те, що в Україні застосовується одна з апробованих у світі моделей розвитку соціального туризму, зарано. Однак помітними стають тенденції щодо дотримання принципів: створення умов для реалізації конституційних прав кожного громадянина держави шляхом залучення до сфери туризму людей з найнижчим рівнем доходів; субсидування туризму для малозабезпечених; активна участь державних та громадських інституцій в підтримці та розвитку соціального туризму [13, с. 147].

В європейських країнах здійснюється державне регулювання соціального туризму безпосередньо через інституціональні механізми, надаючи це право міністерствам туризму та національним туристичним організаціям. Інструментарій такої взаємодії проявляються через управління попитом та дохо-

дами, пропозиціями та цінами. Для такого управління держава використовує маркетинг зі всіма його засобами, що і формує середовище потенційних клієнтів із числа соціально вразливих верств населення. Згідно з рекомендаціями ЮНВТО ці заходи повинні бути спрямовані на створення якісного іміджу держави, її привабливих символічних характеристик.

На жаль, в Україні спостерігаємо наразі лише поодинокі спроби унормувати правове поле соціального туризму. Заслужовує на увагу ініціатива розробки та громадського обговорення Проекту Закону про туризм від Департаменту, яка стосується введення до наукового обігу поняття «соціальний туризм», про що писали вище.

З огляду на це, бачимо що можливим є варіант реалізації заходів державного маркетингу, який буде спрямований на соціальні проекти, що можуть розроблятися та втілюватися групою зацікавлених стейкхолдерів, серед яких і органи місцевого управління, бізнес-структури, громадськість, заклади соціокультурного сектору тощо. Вони можуть зосереджуватися на координацію зусиль, які б формували та створювали потенційні точки зростання соціального туризму. Відповідні дії необхідно розпочинати з виявом об'єктів, які здатні приймати групи «соціальних» екскурсантів.

Заохотити бізнес підтримувати та реалізувати засоби соціального туризму нелегко, адже інструменти примусу тут є недоречними. Тому важливо розробити та застосовувати інструментарій публічно-приватного партнерства, в основі якого переважатимуть європейські цінності.

Висновки. Отже, огляд міжнародного досвіду запровадження практик соціального туризму та українські реалії його адаптації засвідчують, що цей напрям діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого управління всіх рівнів та бізнесу не реалізується наразі як перспективний. Проте, в Україні покладено початок офіційного декларування основних переваг соціального туризму як інструменту реалізації державної політики у цій сфері, що здатен вибудовуватися на цивілізаційних принципах доступності, сталості, збалансованого розвитку. Однак наявні реалії поки що створюють середовище національних викликів, які можна подолати через актуалізацію та впровадження правового механізму державного регулювання, який би законодавчо закріпив сутність соціального туризму та його різновиди. На рівні держави має бути вироблений економічний механізм стимулів для бізнес-підприємств сфери туризму, які в ринкових умовах змо-

жуть утримувати конкурентні переваги туристичного продукту соціального спрямування поряд з іншими туристичними послугами. І як наслідок, важливим має стати активне застосування інструментарію соціального маркетингу для розповсюдження суспільно важливої туристичної інформації, що сприятиме внутрішньодержавній інтеграції та поширенню на локальних рівнях унікальних практик міжнародного досвіду впровадження соціального туризму в Україні. Саме ці аспекти й визначатимуть перспективи подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. Київ : Знання, 2011. 334 с.
2. Колотуха О.В. Соціальний туризм в Україні : проблеми та перспективи розвитку. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 176. С. 125–127.
3. Місцеві органи влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/catalog> (дата звернення 25.05.2019).
4. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні / за заг. ред. В.К. Федорченка. Київ : Юрінком ІНТЕР, 2002. 640 с.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань туризму : Проект Закону України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang2c649445e716&title=ProektZakonuUkrainiproVnesenniaZminDoDeiakikhZakonodavchikhAktivUkrainiZPitanTurizmu> (дата звернення 25.05.2019).
6. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80> (дата звернення 25.05.2019).
7. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 р., зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 25.05.2019).
8. Про туризм : Проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про туризм» щодо удосконалення державної політики у сфері туризму. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63927 (дата звернення 25.05.2019).
9. Туризм для всіх – сприяння універсальної доступності. Послання Генерального Секретаря ООН Пан Гі Муна. URL: <http://wtd.unwto.org/content/official-messages-world-tourism-day-0> (дата звернення 25.05.2019).
10. Туризм для всіх! Послання Генерального секретаря ЮНВТО Талеба Ріфаї. URL: <http://wtd.unwto.org/content/official-messages-world-tourism-day-0> (дата звернення 25.05.2019).
11. 2018 : International tourist arrivals worldwide reach 1.4 billion two years ahead of forecasts. URL: http://tourlib.net/wto/UNWTO_Barometer_2019_01.pdf (дата звернення 25.05.2019).
12. Havryliuk A. M. State regional policy of the use of varietie soft tourism in Ukraine as a tool for development of the territory. *Nauka i Studia*. 2018. №. 12 (192). P. 70–78.
13. Nohrina L.A. Zbiorra portov naukovych Konferencii Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznei. *Economy. Zarzadzanie. Osiagniecia naukowe, rozwoi, propozycie* (Warszawa, 29-30.09.2016). Warszawa : Diamond trading tour, 2016. P. 32–34.